

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

БАБАН Тетяна Олександрівна

УДК 338.439:339.564

**РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНИХ
ПІДПРИЄМСТВ НА РИНКУ ЗЕРНА ЯЧМЕНЮ**

08.00.04 – економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Мелітополь – 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному технічному університеті сільського господарства імені Петра Василенка Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Онегіна Вікторія Михайлівна,
Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені Петра Василенка,
завідувач кафедри економіки та маркетингу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Михайлова Любов Іванівна
Сумський національний аграрний університет,
завідувач кафедри менеджменту
зовнішньоекономічної діяльності та
євроінтеграції;

кандидат економічних наук, доцент
Діброва Лариса Василівна,
Національний університет біоресурсів та
природокористування України,
доцент кафедри адміністративного менеджменту
та зовнішньоекономічної діяльності.

Захист дисертації відбудеться «17» листопада 2017 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 18.819.03. у Таврійському державному агротехнологічному університеті за адресою: 72310, Запорізька обл., м. Мелітополь, проспект Богдана Хмельницького, 18, корпус №2, ауд. 1.111.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Таврійського державного агротехнологічного університету за адресою: 72310, Запорізька обл., м. Мелітополь, проспект Богдана Хмельницького, 18.

Автореферат розісланий «13» жовтня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат економічних наук, доцент

С.В. Косторной

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Зернова галузь відіграє одну з провідних ролей в аграрному секторі економіки України. Активний рух України на шляху інтеграції до світового господарства і вступ до СОТ створили нові перспективи для розвитку виробництва експортоорієнтованої сільськогосподарської продукції та зерна зокрема. Перехід до міжнародних стандартів якості, лібералізація митних режимів, розширення ринків збуту сприяли тому, що обсяги експорту українського зерна у 2015 році в порівнянні з 2008 роком збільшились на 77 %.

Структурні зміни, що відбулись в економіці України, підвищили значимість аграрного сектору як каталізатора її розвитку, джерела валютних надходжень, напряму вкладення інвестицій. Так, в структурі надходжень від експорту сільськогосподарської продукції України виручка від експорту зерна ячменю у 2015 році склала близько 9%. Високі валові збори цієї продукції дають можливість Україні обіймати провідні позиції серед світових експортерів.

В умовах існування тенденцій до збільшення обсягів експорту сільськогосподарської продукції, у тому числі зерна ячменю, наголошеної політики на стимулювання експорту, заходи держави у сфері ЗЕД за окремими напрямками мали ознаки суперечливості та непослідовності, що гальмувало нарощування експортного потенціалу аграрного сектору. Об'єктивні умови здійснення господарської діяльності в аграрному виробництві, а саме тип ринкової структури, інституційне забезпечення, економічна політика держави, спрямовані значною мірою на забезпечення експортного потенціалу великих та корпоратизованих сільськогосподарських підприємств, але не сприяють реалізації існуючого потенціалу малих та середніх підприємств і збільшенню його у майбутньому.

Процеси інтернаціоналізації, кооперації та глобалізації посилюють взаємозалежність та взаємообумовленість соціально-економічних зв'язків суб'єктів ЗЕД, загострюють конкурентну боротьбу на світовому продовольчому ринку. В умовах, що склалися, економічна політика країни повинна бути спрямована на розширення виробництва та експорту продукції з високою доданою вартістю. Та, незважаючи на це, для реалізації існуючих порівняльних переваг країни та забезпечення диверсифікації експорту, збереження сировинного сегменту в структурі експорту сільськогосподарської продукції є доцільним.

Важливу роль у висвітленні теоретико-методологічних засад формування та оцінки експортного потенціалу країни в цілому та окремих суб'єктів відіграють дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців О. Волкодавовой, О. Гуторова, Дж. Д. Деніелса, О. Кириченко, Г. Крушницької, Л. Кутідзе, А. Мазаракі, Т. Марченко, Н. Пирець, Лі Х. Радеби, В. Рогачова, М. Сейфулаєвої, І. Скорнякової, О. Ульянченка, В. Юхименка та інших вчених. Проблеми формування та реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств та його стимулювання досліджували В. Андрійчук, В. Бойко, В. Губенко, Л. Діброва, О. Жемойда, Т. Зінчук, М. Ігнатенко, С. Кваша, І. Кобута, В. Колодійчук, Л. Михайлова, П. Саблук, М. Сайкевич, О. Попов, О. Попова, В. Онегіна, О. Школьний та інші науковці.

Разом з цим, питання нормативно-правових та економічних механізмів формування і розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств, фактори його активізації та підвищення ефективності його реалізації потребують подальшого розгляду. Сучасні умови розвитку виробництва зерна в Україні, у тому числі зерна ячменю, наявність порівняльних переваг, близькість до європейського ринку зумовлюють пошук нових шляхів та інструментів зміцнення та реалізації експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю, визначення ролі держави в процесі активізації та підвищенні ефективності експорту зерна ячменю, необхідності визначення стратегічних пріоритетів розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю. Це обумовлює актуальність та вибір теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планами науково-дослідних робіт Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка за темами: «Формування механізму інноваційного розвитку та підвищення ефективності агропромислового виробництва в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U006613, 2011-2015рр.), в межах якої розроблені методичні засади відносної оцінки експортного потенціалу, та «Теоретико-методологічне забезпечення сталого розвитку аграрного сектору в умовах глобалізації як основи продовольчої безпеки» (номер державної реєстрації 0116U005795, 2016-2020рр.), в межах якої виконано обґрунтування інструментарію розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо реалізації та нарощування експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлені та вирішені такі завдання:

- узагальнити існуючі теоретичні підходи до визначення категорії «експортний потенціал підприємства» та поглибити її зміст з урахуванням особливостей функціонування сільськогосподарських підприємств;
- проаналізувати та систематизувати чинники, що впливають на формування та розвиток експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю;
- дослідити та систематизувати існуючі методи оцінки експортного потенціалу з метою розробки методичного підходу для оцінки експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю;
- розвинути методичні засади визначення факторів впливу на обсяги експорту зерна ячменю;
- дослідити та визначити сучасні тенденції розвитку експортного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю;
- здійснити оцінку рівня експортного потенціалу вітчизняних сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю;

- визначити інституційні фактори активізації та підвищення ефективності експорту зерна ячменю;
- обґрунтувати організаційно-економічні засади розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств-виробників ячменю.

Об'єктом дослідження є процеси формування та реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю.

Предмет дослідження складають теоретичні, методичні та практичні аспекти розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю.

Методи дослідження. Теоретичну і методологічну основу дослідження становили діалектичний метод пізнання, системний і комплексний підхід до вивчення економічних процесів, фундаментальні положення економічної теорії, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з питань формування та розвитку експортного потенціалу підприємств.

Для вирішення поставлених у роботі задач використано загальноприйняті методи економічних досліджень: монографічний (для вивчення особливостей функціонування окремих сільськогосподарських підприємств); теоретичного узагальнення та порівняння (у процесі розкриття сутності та змісту експортного потенціалу, формуванні висновків, удосконаленні понятійно-категоріального апарату дослідження); спостереження та економічного аналізу (для оцінювання сучасного стану та тенденції розвитку виробництва та експорту зерна ячменю); економіко-статистичний та порівнянь (для аналізу кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринку зерна ячменю); статистичних групувань (для оцінки стану виробництва зерна ячменю сільськогосподарськими підприємствами Харківської області); економіко-математичного моделювання (для визначення впливу факторів на обсяги експорту зерна ячменю) та ін.

Інформаційну базу дослідження склали нормативно-правові акти, офіційні дані Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, Міністерства сільського господарства Сполучених Штатів Америки, Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН, Світової організації торгівлі, Міжнародної ради по зерну, Державної фіскальної служби України, Головного управління статистики у Харківській області, зведені та первинні дані статистичної звітності аграрних підприємств, наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, особисті дослідження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

- обґрунтовано концептуальні засади ідентифікації та оцінки експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю на основі синтезу структурно-функціонального, ресурсного та результативного підходів, а також встановлення взаємозв'язків експортного потенціалу підприємства з іншими компонентами в структурі його економічного потенціалу, що дає можливість всебічно та комплексно досліджувати експортний потенціал підприємств (С. 6);

удосконалено:

- методичний підхід до класифікації чинників розвитку експортного потенціалу аграрного підприємства шляхом застосування критерію їх віднесення

до зовнішнього та внутрішнього середовища суб'єкта економічних відносин, а також критерію інтенсивності впливу на формування і реалізацію можливостей виробництва продукції та її експорту (С. 6);

- методичні засади відносної оцінки експортного потенціалу, в яких на відміну від існуючих передбачено адаптування графоаналітичного методу діагностики «Квадрат потенціалу» шляхом розбудови складу його показників для ідентифікації експортних можливостей сільськогосподарських підприємств-виробників ячменю (С. 6-7);

набуло подальшого розвитку:

- наукове трактування економічної категорії «експортний потенціал», яка на відміну від існуючих, розглядається як сукупність ресурсів та факторів, ефективне поєднання яких зумовлює можливості підприємства виробляти та реалізовувати продукцію на зовнішні ринки при збереженні економічної та екологічної безпеки країни (С. 6);

- економіко-математичне моделювання оцінки впливу на обсяги експорту зерна ячменю найвагоміших чинників з визначенням внесків кожного з них в його динаміку, що дозволяє прогнозувати обсяги експорту ячменю та приймати обґрунтовані управлінські рішення стосовно формування і реалізації експортного потенціалу аграрних підприємств (С. 8-9);

- визначення напрямів використання інтеграційного інструментарію розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю на основі кооперативних засад їх збутової діяльності (С. 12);

- наукове обґрунтування доцільності створення організаційної платформи узгодження та захисту економічних інтересів аграрних підприємств-експортерів зерна ячменю у формі регіонального союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (С. 13).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наведені в дисертаційній роботі обґрунтовані пропозиції та практичні рекомендації можуть бути використані аграрними підприємствами та органами державного та регіонального управління агропромисловим розвитком. Практичне застосування розроблених у дисертації заходів сприятиме більш повній реалізації економічних інтересів аграрних підприємств в процесі формування та розвитку їх експортного потенціалу.

Окремі результати дослідження та пропозиції автора знайшли застосування в практичній діяльності Департаменту агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 07-27/07/569 від 21.03.2017р.), ПП «Агропрогрес» Кегичівського району Харківської області (довідка № 32 від 18.01.2017р.), ПП «Андріївка» Кегичівського району Харківської області (довідка № 44 від 16.02.2017р.), ПОСП «Рояківка» Кегичівського району Харківської області (довідка № 14 від 2.03.2017р.) та в навчальному процесі Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка (довідка № 98/17 від 17.03.2017р.).

Особистий внесок здобувача. Всі наукові результати, викладені в дисертації і винесені на захист, отримані автором особисто. З наукових праць,

опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використані лише ті ідеї та положення, які є результатом особистої роботи здобувача.

Апробація результатів дослідження. Основні результати досліджень за темою дисертації доповідалися та обговорювалися на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економіки України на інноваційній основі» (ТДАТУ, м. Мелітополь, 12 червня 2012 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Трансформація управлінської парадигми в аграрному секторі економіки» (ПДАА, м. Полтава, 30 жовтня 2012 р.); III Науково-практичній конференції з міжнародною участю «Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання» (АВВ МВС України, м. Харків, 22 листопада 2013р.); VII Міжнародній науково-практичній конференції «Напрями інноваційного розвитку виробництва та переробки продукції сільського господарства» (ЛНУВМ та БТ імені С.З. Гжицького, м. Львів, 15-16 травня 2014р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток національної економіки: теорія і практика» (ДВНЗ «ПНУ» імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2015р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери» (ХНАУ імені В.В. Докучаєва, м. Харків, 19 лютого 2016р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів» (НУБІП, м. Київ, 20-21 жовтня 2016р.); Міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації» (ХНТУСГ ім. П.Василенка, м. Харків, 10 березня 2016р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Маркетингова діяльність підприємств: сучасний зміст» (ПУЕТ, м. Полтава, 21-22 квітня 2016р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Світ науки в 2016 році: Результати» (Science initiative «Universum», м. Моррісвілл, США, 26 січня 2017 р.).

Публікації одержаних результатів. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 24 наукових праці загальним обсягом 6 д.а. (частка автора – 5 д.а.), у тому числі 13 у наукових фахових виданнях, з них 10 одноосібних, (4 включено до міжнародних науко метричних баз), та 10 – у матеріалах і збірниках тез доповідей всеукраїнських та міжнародних конференцій.

Обсяг та структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та пропозицій, викладена на 246 сторінках, у тому числі основного тексту 187 сторінок, містить 36 таблиць, 23 рисунки, 9 додатків. Список використаних джерел містить 229 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету та задачі дослідження, визначено їх зв'язок з науковою темою, об'єкт, предмет та методи дослідження, відображено наукову новизну та практичне значення результатів роботи.

У першому розділі «Теоретико-методичні основи формування, розвитку та оцінки експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю»

досліджено еволюцію наукової думки щодо визначення поняття «потенціал», узагальнено погляди вітчизняних та зарубіжних науковців щодо тлумачення змісту та складових експортного потенціалу підприємства, визначено його місце в системі економічного потенціалу підприємства. Розкрито сутність, етапи формування та розвитку експортного потенціалу як економічної категорії. Узагальнено чинники розвитку експортного потенціалу, проаналізовано існуючі методики його оцінки.

У сукупності підходів до визначення експортного потенціалу були виділені такі основні за змістом: структурно-функціональний, ресурсний та результативний. На основі всебічного розгляду наукових трактувань економічної категорії «експортний потенціал» запропоновано його розглядати як сукупність ресурсів та факторів, ефективне поєднання яких зумовлює можливості підприємства виробляти та реалізовувати продукцію на зовнішні ринки при збереженні економічної та екологічної безпеки країни.

Експортний потенціал являє собою сукупність складових, які перебувають у процесі постійної взаємодії та є умовою для ефективного виходу підприємств на зовнішні ринки або створення можливостей для такого виходу. В сукупності цих складових виділені: виробничий, інноваційний, управлінський, маркетинговий та логістичний потенціали.

Оцінка експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств з точки зору результативного підходу потребує уточнення з урахуванням організаційної структури українського експорту сільськогосподарської продукції. У вузькому розумінні експортний потенціал формуватиме весь можливий обсяг виробленої та експортованої продукції сільськогосподарським підприємством. У широкому розумінні, при оцінці експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств запропоновано враховувати весь можливий обсяг реалізованої на експорт як особисто, так і через посередників, сільськогосподарським підприємством продукції, як виробленої особисто, так і закупленої у інших виробників.

Формування та розвиток експортного потенціалу відбуваються під дією внутрішніх та зовнішніх чинників, які залежно від їх положення у системі національного господарства поділено на чинники пропозиції, чинники попиту, інституційні чинники та інфраструктурні чинники.

Дослідження методів оцінки експортного потенціалу дали можливість узагальнити та доповнити їх класифікаційні ознаки: за сутністю потенціалу, за рівнем складності, за одиницями виміру, за способами оцінки, за об'єктами оцінки, за ознакою застосовуваних параметрів оцінки.

У дисертації запропоновано використання та модифікацію методичного підходу на основі методу «Квадрат потенціалу» для відносної оцінки експортного потенціалу підприємств. Групи показників цього методу оцінки, що відображають стан таких складових, як «Виробництво, розподіл та збут продукції», «Організаційна структура та менеджмент», «Маркетинг» та «Фінанси» підприємств, було скориговано та сформований новий перелік показників, що входять до зазначених груп, з урахуванням специфіки діяльності сільськогосподарських підприємств та їх експортного напрямку. Даний метод може бути використаний менеджментом сільськогосподарських підприємств для

визначення резервів нарощення експортного потенціалу, а також потенційними інвесторами для обґрунтованого вибору пріоритетних об'єктів інвестування.

У другому розділі «Тенденції та особливості формування та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств» оцінено стан та тенденції вітчизняного виробництва зерна ячменю, проаналізовано особливості організації українського експорту зерна ячменю та здійснено оцінку ефективності виробництва зерна ячменю у підприємствах Харківської області та визначено напрями його експорту.

У структурі світового виробництва зернових ячмінь посідає четверте місце після кукурудзи, пшениці та рису з часткою 7%, а у структурі світового експорту – третє після пшениці та кукурудзи з часткою 9%. У структурі національного валового виробництва та експорту зернових ячмінь займає третє місце після кукурудзи та пшениці. Аналіз внутрішнього виробництва ячменю показав значне скорочення останніми роками його посівних площ, тільки з 2011 по 2015рр. вони скоротились на 25,4% та становили в 2015р. 2826 тис. га (табл. 1). У структурі посівів частка ячменю в 2015р. склала 10,5%. Середня урожайність ячменю за останні п'ять років в Україні збільшилась на 19,4%. Валовий збір в порівнянні з 2008р., в якому було отримано найбільший його обсяг з 1990р. в розмірі 12611,5 тис. т, зменшився в 2015р. на 34,3 %, а порівняно з 2011р. – на 8,9%. Рівень рентабельності в 2015р. склав 28,3% та був більшим від його значення в 2011р. на 12,3 в.п. У порівнянні з багатьма сільськогосподарськими культурами рентабельність ячменю була у 2015р. нижчою. Так, середня рентабельність пшениці в Україні склала – 36,4%, кукурудзи – 50,3%, соняшнику – 80,5%.

Таблиця 1

Динаміка виробництва та експорту зерна ячменю в Україні за 2009-2015 рр.

Роки	Посівні площі, тис. га	Валовий збір, тис. т		Урожайність, ц/га		Собівартість, грн/т	Рівень рентабельності, %	Експорт, тис. т	Вартість експорту, млн. дол.	Експортна ціна, дол.
		всього	с.г. підприємства	всього	с.г. підприємства					
2009	5121,8	11833,1	6382,2	23,7	23,8	760,2	-4,9	5489,2	730,1	133,0
2010	4504,8	8484,9	5513,9	19,7	19,7	959,9	-0,4	4785,2	740,1	154,7
2011	3787,1	9097,7	5447,2	24,7	24,7	1158,9	16,0	2144,7	537,6	250,7
2012	3425,3	6936,4	4117,2	21,1	21,6	1419,5	11,4	2582,0	693,7	268,7
2013	3359,4	7561,6	4485,6	23,4	29,9	1439,5	0,6	2339,5	575,7	246,1
2014	3040,9	9046,1	5534,6	30,1	31,6	1446,0	18,3	4165,9	841,9	202,1
2015	2825,0	8288,4	4840,4	29,5	30,9	2074,4	28,3	4629,5	768,8	166,1
2015 р. у % до 2009 р.	55,2	70,0	75,8	124,5	129,8	+2,7 рази	+33,2 в.п.	84,3	105,3	124,9

У 2015р. питома вага ячменю в українському експорті зернових складала 12,4%. Обсяги експорту становили 4,6 млн. т, порівняно з 2009р. вони зменшились на

15,7%. Аналіз географічної структури експорту ячменю засвідчив, що основним ринком збуту залишається ринок Саудівської Аравії, на який в 2014/15 МР припадало 63,1% експорту зерна ячменю, на другому місці Туреччина – 8,9%, третьому Іран – 6,8%, четвертому Китай – 6,2%, п'ятому Лівія – 4,7% (рис. 1).

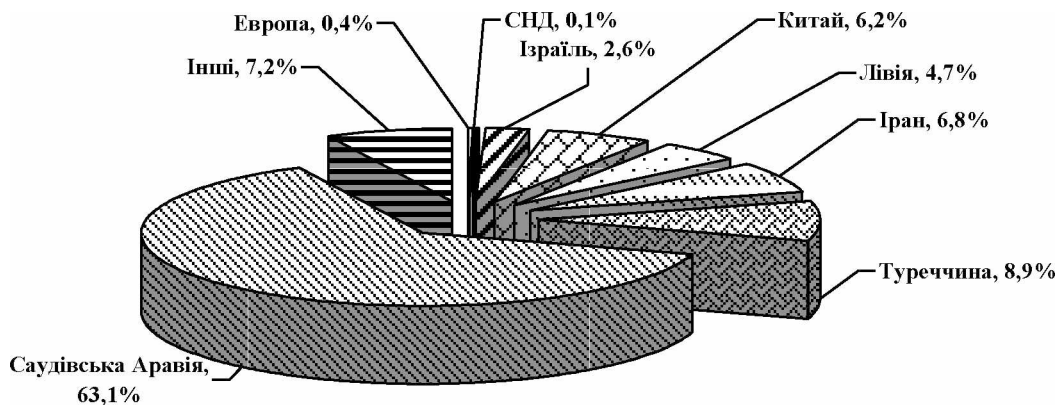

Рис. 1. Географічна структура експорту ячменю з України в 2014/15 маркетинговому році

Попит на зерно ячменю на світовому ринку поступово збільшується. Світовий експорт ячменю з 2010/11 МР по 2014/15 МР збільшився майже вдвічі, в той час як світовий обсяг споживання збільшився на 4%. Чинниками, що здійснюють найбільший вплив на попит на ринку зерна ячменю визначені обсяги споживання в країнах-імпортерах, обсяги валових зборів в країнах-виробниках, розміри перехідних запасів в країнах-споживачах, пропозиція та ціна інших видів фуражного зерна.

Основними конкурентами України на світовому ринку зерна ячменю є Аргентина, Австралія, ЄС та Росія. Частка у світовому експорті зерна ячменю України у порівнянні з 2009/10 МР зменшилась з 33,3% до 14,3%.

Аналіз структури ринку зерна ячменю за формами підприємств показав, що основними експортерами ячменю в Україні є агрохолдинги. За результатами 2014/15 МР питома вага в загальному експорті зерна ячменю агрохолдингів Луї Дрейфус Україна склала 11,2%, Нібулон – 10,0%, Гленкор Грейн Україна – 7,8%, Кернел – 7,5%. До лідерів п'ятірки експортерів також увійшла ДПЗКУ з часткою в експорті 17,3%. На долю сільськогосподарських підприємств в структурі експорту в 2013р. припадало 0,91%, в 2014р. 0,52%. За якісними характеристиками як у виробництві, так і у вітчизняному експорті, переважає фуражний ячмінь 3 класу, на експорт якого приходилось 98,9%, на продовольчий ячмінь 1 класу – 1% (в тому числі органічний та біоячмінь – 0,02%), пивоварний ячмінь – 0,1%.

На основі кореляційно-регресійного аналізу встановлено залежність обсягу експорту від таких факторів: експортна ціна зерна пшениці, експортна ціна зерна ячменю, обсяг експорту зерна пшениці Україною, співвідношення світової ціни на зерно ячменю до внутрішньої ціни; валовий збір зерна ячменю в Україні. Рівняння регресії має вигляд:

$$y_t = -1096,16 + 11,34x_1 - 15,75x_2 + 0,09x_3 - 62,01x_4 + 0,05x_5, \quad (1)$$

де x_1 – експортна ціна зерна пшениці, дол. США за тону; x_2 – експортна ціна зерна ячменю, дол. США за тону; x_3 – обсяг експорту зерна пшениці

Україною, тис. т; x_4 – співвідношення світової ціни на зерно ячменю до внутрішньої ціни; x_5 – валовий збір зерна ячменю в Україні, тис. т.

Визначено, що за досягнутого рівня продуктивних технологій та раціональної структури посівів в Україні валовий збір зерна ячменю може скласти 13,4 млн. т. Враховуючи рівень внутрішнього споживання, необхідність перехідних запасів, логістичні можливості, потенційні обсяги його експорту оцінені на рівні 8 млн. т, в тому числі сільськогосподарськими підприємствами – 6 млн. т.

Виявлено конкурентні переваги для підприємств-виробників ячменю за рахунок меншої собівартості виробництва зерна ячменю, адже співвідношення світової ціни до повної собівартості зерна ячменю в 2014р. склало 1,9, а в 2015р. – 2,1. Співвідношення світової ціни до внутрішньої у 2014р. склало 1,60, в 2015р. – 1,64.

Аналіз результатів господарської діяльності аграрних підприємств Харківської області за 2014р. на основі групування довів, що при забезпеченні більшої урожайності ячменю підприємства були більш рентабельними і мали меншу собівартість (табл. 2). Виключення склали підприємства останньої групи, які виробляли продовольчий ячмінь.

Таблиця 2

Залежність рівня рентабельності (збитковості) зерна ярого ячменю від його урожайності, площі посівів, собівартості, ціни реалізації

Показник	Групи підприємств за рівнем рентабельності (збитковості)					Разом (в середньому по виборці)
	Збиткові	від 0 до 50,0%	від 50,1% до 100,0%	від 100,1% до 150,0%	понад 150,1%	
Кількість підприємств в групі, од	166	157	26	5	2	356
Урожайність (в середньому по групі), ц/га	21,7	16,8	26,5	30,4	27,6	23,2
Кількість виробленої продукції (в середньому по групі), ц	5011,8	5189,7	3760,9	5039,6	14878,5	5054,7
Виробнича собівартість 1 ц продукції (в середньому по групі), грн	139,59	107,86	89,6	76,82	72,75	120,52
Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції (в середньому по групі), грн	168,53	119,50	91,61	65,41	81,50	140,25
Ціна реалізації 1 ц (в середньому по групі), грн	130,50	139,60	151,75	143,02	230,50	136,08
Рівень рентабельності (збитковості) (в середньому по групі), %	-22,6	16,8	65,6	118,6	182,8	-3,0

Отже, підвищення урожайності є важливим резервом зменшення собівартості та збільшення рівня ефективності виробництва та експорту цієї культури.

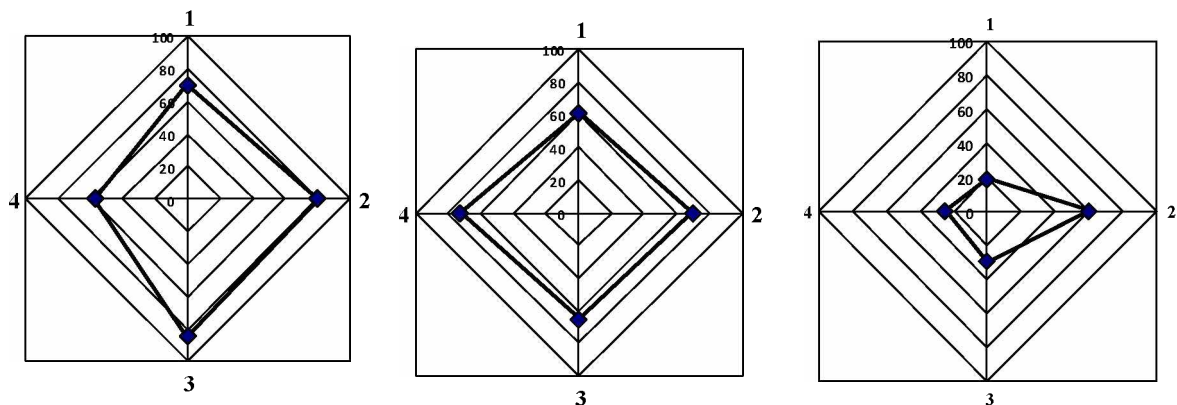
У структурі вітчизняного експорту зерна ячменю Харківська область займає 1%. За показниками якості в структурі експорту підприємств регіону переважає фуражне зерно ячменю 3 класу – 99,9%, на продовольче зерно 1 класу припадає 0,1%. Експортери цієї продукції представлені холдингами, посередниками, хлібоприймальними підприємствами, переробниками та сільськогосподарськими виробниками. Частка п'яти найбільших експортерів складає 70,2% сукупного експорту зерна ячменю області (табл. 3), а частка трьох сільськогосподарських виробників, які займалися експортом зерна ячменю – 13,6%.

Таблиця 3

Основні підприємства-експортери зерна ячменю Харківської області в 2014р.

№ п/п	Назва підприємства	Клас зерна	Обсяг зерна, т	Питома вага в сукупному експорті, %
1	ТОВ «РЕАЛ-ТРЕЙДІНГ»	3 клас	10278,0	25,2
2	ТОВ «АГРОТРЕЙД ЕКСПОРТ»	3 клас	7516,4	18,4
3	ТОВ «ТД «АГРОСВІТ»	3 клас	4048,7	9,9
4	ТОВ «АГРОЛІГА»	3 клас	3824,8	9,4
5	ТОВ «Аграрний Дім ім. Горького»	3 клас	2984,3	7,3
6	Інші	3 клас	40826,3	29,8
Всього			40826,3	100

З метою ідентифікації експортних можливостей сільськогосподарських підприємств Кегичівського району Харківської області було використано адаптований метод «Квадрат потенціалу». Результати проведеної відносної оцінки експортного потенціалу показали, що найбільш високий та збалансований потенціал з досліджених підприємств має ПП «Андріївка» (рис. 2).

1 - Виробництво, 2 - Організаційна структура, 3- Маркетинг, 4 -Фінанси.

а) ПП «Агропрогрес» б) ПП «Андріївка» в) ПОСП «Мажарка»

Рис. 2. Квадрат потенціалів підприємств

Застосування цієї методики дозволяє здійснити порівняльну оцінку основних складових формування експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств та визначити слабкі сторони, на які необхідно звернути увагу при вирішенні

менеджментом стратегічного завдання щодо розвитку експортного потенціалу підприємства.

У третьому розділі **«Стратегічні напрями розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю»** визначені основні напрями розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю, розглянуті інституційні чинники активізації та підвищення ефективності експорту зерна ячменю, обґрунтовано пропозиції щодо розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю на основі застосування інтеграційного інструментарію.

Визначено, що одним із стратегічних напрямів розвитку експортного потенціалу українських підприємств-виробників зерна ячменю є його органічне виробництво. Цьому сприяє високий попит на органічне зерно на світовому ринку та динаміка світових цін. Значний природно-ресурсний потенціал України створює умови для розвитку органічного напрямку сільськогосподарського виробництва. Можливі обсяги виробництва органічного ячменю оцінені на рівні 3,6 млн. т, обсяги експорту – 3,2 млн. т. Основними ринками збуту органічного зерна є ринки країн Європейського Союзу, які є ближчими географічно та мають зростаючий попит на органічну продукцію.

Іншим напрямом розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю є географічна диверсифікація експорту. Перспективним ринком збуту для українських експортерів зі значним потенціалом споживання є ринок Китаю, країною для забезпечення внутрішнього споживання імпортується 7-8 млн. т зерна ячменю за рік. Важливою умовою для збільшення обсягів українського експорту на ринок Китаю є відповідність зерна фітосанітарним нормам.

Встановлено, що значний вплив на формування та розвиток експортного потенціалу підприємств здійснює державне регулювання аграрного сектора економіки України, яке розглядається як сукупність методів, форм, інструментів та інститутів для забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору економіки, підтримки продовольчої безпеки держави та розвитку експортного потенціалу з урахуванням порівняльних переваг країни та факторів глобалізаційного розвитку.

Наголошено, що застосування системного підходу до регулювання зернового ринку, імплементація стабільних правил господарської діяльності є необхідними умовами для стабільного розвитку виробництва зерна ячменю та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств.

Механізм державного регулювання та стимулювання розвитку експортного потенціалу зерна ячменю включає: інституційне забезпечення, грошово-кредитне регулювання, бюджетно-податкове регулювання, зовнішньоекономічне регулювання, інноваційно-інвестиційне регулювання, антимонопольне регулювання. Взаємодія цих складових сприятиме розвитку експортного потенціалу як окремих сільськогосподарських підприємств, так і країни в цілому.

Одним з дієвих інструментаріїв формування та розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю має стати заготівельно-збутова кооперація, основними функціями якої мають бути: заготівельна, інформаційно-комунікаційна, інвестиційна, ціноутворююча, та збутова. На основі SWOT-аналізу встановлено, що

сильними сторонами заготівельно-збутового кооперативу є зменшення витрат на виробництво та реалізацію зерна внаслідок позитивного ефекту масштабу, можливість максимізації доходів членів кооперативу, збільшення питомої ваги на внутрішньому ринку зерна та можливість виходу на зовнішні ринки. Слабкими сторонами створення кооперативу є низька ініціативність виробників, законодавча неврегульованість та непослідовність умов оподаткування та процесу виходу з кооперативу, можливий тиск на індивідуальні господарські рішення членів кооперативу. Основними можливостями є лобіювання інтересів членів кооперативу та юридичний супровід діяльності кооперативу, а загрозами – непередбачувані зміни законодавчої бази та конкуренція з боку великих агрокомпаній, нестабільність цінової ситуації на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Для оцінки ефективності діяльності заготівельно-збутового кооперативу був проведений аналіз на основі порівняння різних систем реалізації – підприємствами самостійно та через кооператив. При реалізації у рамках кооперативу зерна на експорт були розглянуті дві умови поставки – EXW та FOB (табл. 4). Результати проведеного аналізу засвідчили збільшення розміру сукупного прибутку та прибутку на 1 т продукції: у 2015р. при реалізації за умовою EXW в порівнянні з реалізацією підприємствами самостійно на 78,6%, за умовою FOB – на 107,9%, у 2016р. при реалізації за умовою EXW в порівнянні з реалізацією підприємствами самостійно на 54,6%, за умовою FOB – на 39,9%.

Таблиця 4

**Ефективність експорту зерна ячменю через сільськогосподарський
обслуговуючий кооператив**

Показник	2015 рік			2016 рік		
	Реалізація самостійно	Реалізація через кооператив		Реалізація самостійно	Реалізація через кооператив	
		EXW	FOB		EXW	FOB
Кількість продукції, т	3000	3000	3000	3000	3000	3000
Виробнича собівартість, тис. грн	4181,1	4181,1	4181,1	5760,0	5760,0	5760,0
Додаткові витрати, тис. грн в т.ч.:	425,0	877,4	3021,6	500,0	970,0	3998,1
відвантаження, тис. грн	-	-	186,0	-	-	300,0
доставка в порт, тис. грн	-	-	960,0	-	-	1545,0
перевалка, тис. грн	-	-	1310,7	-	-	1533,1
адміністративні витрати, тис. грн	-	328,2	328,2	-	350,0	350,0
інші витрати, тис. грн	-	174,2	174,2	-	180,0	180,0
Повна собівартість, тис. грн	4691,1	5193,5	7202,7	5300,0	6730,0	9758,1
Ціна реалізації*: грн	2400	3222,1	4139,6	2900	3449,4	4343,7
дол. США	109,9	147,5	189,5	113,5	135,0	170,0
Виручка від реалізації, тис. грн	7200	9666,3	12418,8	7250,0	10348,3	13031,2
Прибуток, тис. грн	2508,9	4472,8	5216,1	1950,0	3618,3	3273,1
Прибуток на 1 т, грн	836,3	1490,9	1738,7	780,0	1206,1	1091,0
Рентабельність реалізації, %	53,5	86,1	72,4	36,8	53,8	33,5
Відхилення прибутку на 1 т, грн +/-	-	+654,6	+902,4	-	+426,1	+311,0

* Обмінний курс 1 дол. США – 21,8447 грн; 2016 р. – 25,5513 грн

Для мінімізації зовнішніх загроз функціонування та розвитку сільськогосподарських кооперативів необхідним є формування та впровадження виваженої та стабільної державної політики, розвиток та узгодження законодавчої бази щодо здійснення економічної діяльності, в тому числі умов оподаткування, надання державної допомоги кооперативам.

У процесі розвитку кооперації доцільним є створення регіонального союзу сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, як платформи узгодження та захисту економічних інтересів аграрних підприємств експортерів зерна ячменю. Основними завданнями такого союзу повинні стати: надання консультацій щодо ринкової кон'юнктури, у тому числі на світовому ринку, інновацій у виробництві та маркетингу, умов державної підтримки, юридична допомога, узгодження цінової політики, лобіювання інтересів членів союзу.

ВИСНОВКИ

У дисертації одержане нове вирішення важливого наукового завдання з обґрунтування теоретико-методичних засад та прикладних рекомендацій щодо формування та розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств. Узагальнення отриманих наукових результатів дозволило зробити наступні висновки теоретичного, методичного та практичного характеру:

1. Враховуючи складність структури та форм прояву експортного потенціалу, під експортним потенціалом обґрунтовано розуміти сукупність ресурсів та факторів, ефективне поєднання яких зумовлює можливості підприємства виробляти та реалізовувати продукцію на зовнішні ринки при збереженні економічної та екологічної безпеки країни. У запропонованому визначенні експортного потенціалу наголошується, що при його ідентифікації має враховуватися збереження економічної безпеки країни, зокрема продовольчої її складової для захисту національних інтересів, а також екологічної безпеки, як важливого чинника сталого розвитку.

2. Експортний потенціал підприємства має двобічну природу, яка проявляється в його залежності не лише від можливостей та умов національного або галузевого виробництва та його конкурентоспроможності, а також від можливостей та умов наявних та потенційних зовнішніх ринків збуту продукції. Зважаючи на це, формування та розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств знаходяться під впливом чинників як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, які в свою чергу поділяються на чинники пропозиції, чинники попиту, інституційні чинники, інфраструктурні чинники.

3. Оцінювання експортного потенціалу підприємств є основою дослідження перспективності їх економічного функціонування у світовому господарстві як суб'єктів ЗЕД та можливості завойовувати нові закордонні ринки збуту продукції. Визначення експортного потенціалу дає можливість контролювати та коригувати показники діяльності для відповідного прийняття рішень щодо покращення, оптимізації структури та наращування експортного потенціалу.

Існування великої кількості методик оцінки експортного потенціалу викликане різноманіттям об'єктів оцінки, авторських підходів, а також галузевої специфіки об'єктів досліджень. У дисертаційному дослідженні було узагальнено та доповнено класифікаційні ознаки методів оцінки експортного потенціалу: за сутністю потенціалу, за рівнем складності, за одиницями виміру, за способами оцінки, за об'єктами оцінки, за ознакою застосовуваних параметрів оцінки.

4. Проведена на основі факторного кореляційно-регресійного аналізу оцінка впливу на обсяги експорту зерна ячменю найвагоміших чинників засвідчила, що найбільший вплив на обсяги експорту зерна ячменю мають експортна ціна зерна пшениці, експортна ціна зерна ячменю, обсяг експорту зерна пшениці Україною, співвідношення світової ціни на зерно ячменю до внутрішньої ціни, валовий збір зерна ячменю в Україні.

5. На основі адаптованого методу «Квадрат потенціалу» з урахуванням особливостей діяльності сільськогосподарських підприємств був оцінений експортний потенціал деяких сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю Кегичівського району Харківської області. За результатами оцінки визначено, що серед досліджуваних підприємств, найбільший потенціал має ПП «Андріївка». Даний методичний підхід може бути використаний менеджментом підприємств для визначення резервів формування експортного потенціалу, а також потенційними інвесторами для визначення пріоритетних об'єктів інвестування.

6. Україна входить до першої п'ятірки основних світових виробників зерна ячменю та до четвірки основних країн-експортерів. У 2008/09 та 2009/10 маркетингових роках Україна зайняла перше місце серед світових експортерів зерна ячменю з частотою на ринку 32-33%. Але низка макроекономічних та політичних чинників призвела до втрати Україною передових позицій світового експортера ячменю, та як наслідок в цьому періоді її частка в сукупному світовому експорті зерна ячменю склала 10,2%. У 2014/15 маркетинговому році частка України в сукупному світовому експорті зерна ячменю склала 14,3%.

Однією з основних конкурентних переваг українського зерна ячменю на світовому ринку зерна залишається порівняно низька ціна. Потенційні можливості прибуткового експорту сільськогосподарських підприємств зумовлює фактичний рівень собівартості виробництва зерна ячменю. Співвідношення світової ціни до повної собівартості зерна ячменю в сільськогосподарських підприємствах склало 1,9 в 2014р., 2,1 – в 2015р.

Враховуючи досягнутий рівень продуктивних технологій та раціональну структуру посівів, існуючий рівень внутрішнього споживання, необхідність перехідних запасів, потенційні обсяги експорту ячменю з урахуванням логістичних можливостей оцінені на рівні 8 млн. т. Відповідно, порівняно з 2015р. розрив між потенційним та фактичним обсягом експорту зерна ячменю становив 1,7 рази.

7. За мінливих соціально-економічних та політичних умов важливою складовою процесів розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю є визначення стратегічних напрямів. Важливими стратегічними напрямами зміцнення експортного потенціалу підприємств-виробників ячменю у

дослідженні визначені експорт органічного зерна та географічна диверсифікація його експорту. На ринках ЄС неухильно зростає попит на органічне зерно, а вітчизняні сільськогосподарські підприємства мають необхідний ресурсний потенціал для цього. Також існують можливості щодо збільшення експорту зерна ячменю як з боку попиту в країнах ЄС та деяких східних країнах, так і з боку конкурентних переваг за рахунок собівартості.

8. Важливий вплив на формування та розвиток експортного потенціалу підприємств-виробників зерна ячменю має інституційна складова. Застосування системного підходу до регулювання зернового ринку, імплементації стабільних правил поведінки є необхідною умовою для стабільного розвитку виробництва зерна ячменю та розвитку його експортного потенціалу. В свою чергу механізм державного регулювання та стимулювання розвитку експортного потенціалу підприємств-виробників ячменю повинен включати: інституційне забезпечення, грошово-кредитне регулювання, бюджетно-податкове регулювання, зовнішньоекономічне регулювання, інноваційно-інвестиційне регулювання, антимонопольне регулювання. Взаємодія цих складових покликана забезпечити досягнення рівноваги на ринку зерна, захист інтересів всіх його учасників, що в свою чергу сприятиме повноцінному розвитку експортного потенціалу як окремих сільськогосподарських підприємств так і країни в цілому.

9. Виявлено, що в сучасних умовах на вітчизняному ринку зерна, коли основними експортерами зерна ячменю є великі компанії, одним з дієвих інструментаріїв формування та розвитку експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств-виробників зерна ячменю має стати заготівельно-збутова кооперація, ефективний розвиток якої забезпечується шляхом формування та впровадження вираженої та стабільної державної політики, розвитку та узгодження законодавчої бази щодо діяльності та оподаткування кооперативів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шибасєва Н.В., **Бабан Т.О.** Модифікація форм та методів державного регулювання економіки як фактор забезпечення стійкого економічного розвитку // Information aspects of socio-economic systems' development: [Monograph 5]. Ed. by A. Ostenda, T. Nesterenko Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej, Katowice School of Technology, 2016. P. 77-85. *(Здобувачем з'ясовані макроекономічні умови, що впливають на формування експортного потенціалу).*

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Бабан Т.О. Застосування категорії «потенціал» у сучасних економічних дослідженнях // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2012. Вип. 127. С. 46-52.

3. Бабан Т.О. Сутність поняття «експортний потенціал» у економічній науці // Збірник наукових праць ТДАТУ. Серія: Економічні науки. 2012. Т. 2, № 2 (18). С.7-17.

4. Бабан Т.О. Внутрішні фактори, що визначають рівень експортного потенціалу ячменю // Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія: Економічні науки. 2013. № 8. С. 174-178.
5. Бабан Т.О. Зовнішні фактори експортного потенціалу ячменю // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2014. Вип. 149. С. 73-80.
6. Бабан Т.О. Стан та оцінка ефективності виробництва ячменю в Україні // Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2014. Т. 16, ч. 1, № 1 (58). С. 25-32.
7. Бабан Т.О. Світовий досвід державного регулювання ринку зерна: уроки для України // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2015. Вип. 161. С. 89-96.
8. Бабан Т.О. Ефективність виробництва ячменю в сільськогосподарських підприємствах Харківської області // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2016. Вип. 174. С. 176-187.
9. Бабан Т.О. Особливості експорту зерна ячменю в Україні // Вісник ХНТУСГ: Економічні науки. 2017. Вип. 185. С. 61-68.

Статті у зарубіжних виданнях та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз

10. Шибаєва Н.В., **Бабан Т.О.** Інституційне середовище як фактор формування та реалізації регуляторної політики // Науковий вісник Ужгородського Університету. Серія: Економіка. 2016. Вип. 2 (48). С. 115-120. *(Здобувачем уточнені інституційні складові зовнішнього середовища підприємства та інституційні можливості зміцнення економічного потенціалу).*
11. Шибаєва Н.В., **Бабан Т.О.** Показники ефективності регуляторної політики в аграрній сфері // Проблеми економіки. 2017. № 1. С. 146-154. *(Здобувачем проаналізовано показники, що відображають результати державного регулювання сільського господарства).*
12. Бабан Т.А. Факторный анализ экспортного потенциала украинского ячменя // Интеграция науки и сельскохозяйственного производства: материалы Международной научно-практической конференции. Курск: Курск. гос. с.-х. ак., 2017. Ч. 2. С. 148-152.
13. Onegina V.M., Shibaeva N.V., **Baban T.O.** Geographic diversification of export barley // Results Proceedings of II International scientific conference: World Science in 2016. Morrisville: Universum, 2017. P. 48-52. *(Здобувачем проаналізовано перспективні ринки збуту українського зерна ячменю).*
14. Бабан Т.О. Обґрунтування ефективності кооперації сільськогосподарських підприємств для експорту зерна ячменю // ScienceRise. 2017. № 7 (36). С.19-23.

Публікації в інших виданнях

15. Бабан Т.О. Роль України у світовому виробництві ячменю в умовах світової продовольчої кризи // Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: збірник тез

доповідей II науково-практичної конференції з міжнародною участю, Харків: Академія ВВ МВС України, 2012. С. 23-25.

16. Бабан Т.О. Динаміка світового виробництва ячменю та роль України у формуванні його пропозиції // Наукові праці ПДАА, Полтава: ПДАА, 2012. Т. 1, Вип. 2 (5). С. 18-21.

17. Бабан Т.О. Вплив створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС на експортний потенціал ячменю // Актуальні питання організації та управління діяльністю підприємств у сучасних умовах господарювання: збірник тез доповідей III науково-практичної конференції з міжнародною участю, Харків: Академія ВВ МВС України, 2013. С. 17-19.

18. Бабан Т.О. Государственное регулирование аграрного сектора Украины в условиях глобализации // Инновации. Креативность. Лидерство: Современные ресурсы глобальной экономики: сборник трудов Международного экономического Форума студентов, магистрантов и аспирантов, Омск: ОГУ им. Ф.М. Достоевского, 2014. С. 331-333.

19. Бабан Т.О. Митні важелі формування та розвитку експортного потенціалу ячменю // Розвиток національної економіки: теорія і практика: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Івано-Франківськ: Крок, 2015. С.48-50.

20. Бабан Т.О. Институциональные факторы развития аграрного сектора экономики Украины в условиях глобализации // Инновационная экономика: материалы II Международной научной конференции, Казань: Бук, 2015. С. 19-21

21. Онегіна В.М., **Бабан Т.О.** Експортний потенціал аграрних підприємств та методи його оцінки // Економічні, соціальні та екологічні проблеми розвитку агропродовольчої сфери: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Харків: ХНАУ ім. В.В. Докучаєва, 2016. С. 191-194. *(Здобувачем визначено поняття експортний потенціал, узагальнено та доповнено існуючі методики оцінки).*

22. Шибасєва Н.В., **Бабан Т.О.** Зміни у структурі державної підтримки аграрної сфери // Аграрна політика України в умовах глобальних продовольчих та фінансово-економічних викликів: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Київ : НУБП, 2016. С. 75-77. *(Здобувачем проаналізовано дані щодо державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників).*

23. Бабан Т.О. Стратегічні напрямки виробництва експортно-орієнтованої сільськогосподарської продукції // Проблеми розвитку аграрної економіки в умовах глобалізації: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції присвяченої пам'яті професора В.Я. Амбросова, Харків: ХНТУСГ ім. П.Василенка, 2016. С. 42-44.

24. Бабан Т.О. Органічне виробництво як один зі стратегічних напрямків розвитку експортного потенціалу зерна ячменю // Маркетингова діяльність підприємств: сучасний зміст: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, Полтава: ПУЕТ, 2016. С. 47-49.

АНОТАЦІЯ

Бабан Т. О. Розвиток експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, Таврійський державний агротехнологічний університет, Мелітополь, 2017.

У дисертаційній роботі узагальнено теоретичні та методологічні засади ідентифікації та оцінки експортного потенціалу аграрних підприємств. Проаналізовано чинники розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств та удосконалено методичний підхід до їх класифікації. Проаналізовано сучасний стан та основні тенденції розвитку ринку зерна ячменю, проведено аналіз виробництва, збуту та експорту зерна ячменю сільськогосподарськими підприємствами. На основі кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що на обсяги експорту зерна ячменю найбільший вплив мають експортна ціна зерна пшениці, експортна ціна зерна ячменю, обсяг експорту зерна пшениці Україною, співвідношення світової ціни на зерно ячменю до внутрішньої ціни, валовий збір зерна ячменю в Україні. Обґрунтовано напрями використання інтеграційного інструментарію розвитку експортного потенціалу аграрних підприємств на ринку зерна ячменю на основі коопераційних засад їх збутової діяльності.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, експорт, експортний потенціал, експортна ціна, ефективність, зерно ячменю, кооперація.

АННОТАЦИЯ

Бабан Т.А. Развитие экспортного потенциала аграрных предприятий на рынке зерна. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.04 - экономика и управление предприятиями (по видам экономической деятельности). – Харьковский национальный технический университет сельского хозяйства имени Петра Василенко, Таврический государственный агротехнологический университет, Мелитополь, 2017.

Диссертация посвящена исследованию и обоснованию теоретико-методологических положений идентификации и оценки экспортного потенциала аграрных предприятий и разработке практических рекомендаций по направлениям его развития. В работе исследованы методы оценки, а также проанализированы факторы развития экспортного потенциала.

Усовершенствовано толкование экономической категории «экспортный потенциал», которое в отличие от существующих, объединяет структурно-функциональный, ресурсный и результативный подходы. В работе предложен

адаптированный методический подход для оценки относительного экспортного потенциала на основе метода «Квадрат потенциала», который учитывает особенности деятельности сельскохозяйственных предприятий и экспортное предназначение потенциала. Проанализированы тенденции развития производства и экспорта зерна ячменя в Украине. Произведен анализ эффективности производства и экспорта зерна ячменя сельскохозяйственными предприятиями Харьковской области. На основе корреляционно-регрессионного анализа установлено, что наибольшее влияние на объемы экспорта зерна ячменя производят такие факторы как: экспортная цена зерна пшеницы, экспортная цена зерна ячменя, объем экспорта зерна пшеницы Украиной, соотношение мировой цены на зерно ячменя к внутренней цене, валовой сбор зерна ячменя в Украине. Определено, что основными стратегическими направлениями развития экспортного потенциала предприятий-производителей зерна ячменя, могут стать органическое производство и географическая диверсификация его экспорта. Сделан вывод о том, что на формирование и развитие экспортного потенциала зерна ячменя имеет институциональная составляющая. Обосновано создание заготовительно-сбытового кооператива, как эффективного инструментария для формирования и развития экспортного потенциала сельскохозяйственных предприятий, основными функциями которого должны стать информационно-коммуникационная, инвестиционная, ценообразующая, заготовительная и сбытовая.

Ключевые слова: сельскохозяйственные предприятия, экспорт, экспортный потенциал, экспортная цена, эффективность, зерно ячменя, кооперация.

ANNOTATION

Baban T.O. - The development of export potential of agricultural enterprises in the market of grain of barley. – Qualifying scientific work on the manuscript.

Thesis for a candidate degree in economic sciences (Candidate of economic sciences) on the specialty 08.00.04 – economics and management of businesses (by the type of their economic activity). – Kharkiv Petro Vasilenko National Technical University of Agriculture, Tavria State Agrotechnological University, Melitopol, 2017.

The dissertation is devoted to research and substantiation of theoretical and methodological positions of identification and evaluation of export potential of agrarian enterprises and development of practical recommendations on the directions of its development. In this work the methods of estimation are investigated, as well as factors of development of export potential are analyzed.

In the set of basic approaches to the definition of export potential, the following approaches are defined: structural-functional, resourceful and effective. On the basis of the comprehensive consideration of scientific interpretations of the economic category "export potential" and the synthesis of certain approaches, it is

proposed to consider it as a combination of resources and factors, the effective combination of which makes it possible to produce and sell the company's products in foreign markets while preserving the country's economic and environmental security.

The methodical approach to the classification of factors of development of the export potential of the agrarian enterprise by applying the criterion of their attribution to the external and internal environment of the subject of economic relations, as well as the criterion of the intensity of influence on the formation and realization of the possibilities of production and its export, has been improved. Taking into account the above mentioned factors of supply, demand factors, institutional factors and infrastructure factors.

The methodical approach based on the "Square of Potential" method for relative estimation of export potential of enterprises is proposed in the work. This methodological approach is to assess groups of indicators that reflect the state of such components as: "Production, distribution and marketing of products", "Organizational structure and management", "Marketing" and "Finance" enterprises. This technique has been adjusted and a new list of indicators included in the above groups has been formed, taking into account the specifics of the activity of agricultural enterprises and their export direction.

The modern tendencies of development of domestic production of barley grain are investigated and determined, peculiarities of organization of Ukrainian grain barley export are analyzed.

In this work, further economic and mathematical modeling of the impact of barley grain exports on the most important factors has been further developed, with the determination of the contributions of each of them in its dynamics, which allows forecasting the export of barley and make informed management decisions regarding the formation and implementation of export potential of agrarian enterprises. On the basis of the correlation-regression analysis, the dependence of the export of barley grain on the following factors was established: export price of wheat grain, export price of barley grain, wheat grain export to Ukraine, correlation of world price for barley grain to domestic price; Gross harvest of barley grain in Ukraine.

The analysis of the efficiency of production and export of barley grain by agricultural enterprises of Kharkiv region is carried out. It was found that the greatest productivity of barley grain production is characteristic for enterprises with higher productivity, which, in turn, provides lower cost per unit of production.

It is determined that one of the strategic directions of development of the export potential of barley grain may be its organic production. This is due to the high demand for organic grain in the world market and higher world prices. Another area of development of the export potential of barley grain is the geographical diversification of its exports. One of the promising markets for Ukrainian exporters with a significant potential for consumption is the Chinese market, an important condition for increasing export volumes on the market is grain compliance with phytosanitary standards.

It was concluded that the institutional component of the state regulation of the agrarian sector of the Ukrainian economy, which is considered as a set of methods, forms,

tools and institutions for the sustainable development of the agrarian sector of the economy, support of food security, has an important influence on the formation and development of the export potential of barley grain.

It is noted that the mechanism of state regulation and stimulation of development of export potential of grain should include: institutional support, monetary regulation, fiscal regulation, foreign economic regulation, innovation and investment regulation, antimonopoly regulation.

It was revealed that in order to minimize the external threats to the functioning and development of agricultural cooperatives, it is necessary to formulate and implement a balanced and stable state policy, to develop and harmonize the legislative framework for activities, taxation, provision of state aid to cooperatives.

In order to increase the efficiency of the activity of stock-purchase cooperatives, the creation of a regional union of cooperatives, as a platform for the coordination and protection of economic interests, information and consultation, legal support of member cooperatives, was proposed.

Key words: agricultural enterprises, export, export potential, export price, efficiency, grain of barley, cooperation.

Підписано до друку 15 вересня 2017 р. Формат 60x84/16.

Папір 80 г/м². Гарнітура Times New Roman.

Друк офсетний. Обсяг: 0,9 ум.-друк. арк.; 0,9 обл.-вид.арк.

Наклад 100 прим. Замовлення № 342

Надруковано у ТОВ «Смугаста типографія»

Україна, 61002, Харків, вул. Чернишевського, 28а.